

Το επίθημα *-ίτ(ης)* στη γεωλογία

1 Άννα Καμπανάρου

Π.Μ.Σ. Θεωρητικής Γλωσσολογίας Α.Π.Θ.

ankampan@lit.auth.gr

ΕΛΕΤΟ 11/2017

Δομή παρουσίασης

- Εισαγωγή
- Ανάλυση του επιθήματος *-ίτ(ης)*
- Προέλευση των όρων
- Επίλογος
- Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

- Ορισμός και ονοματολογία ορυκτών
 - Ορυκτό: ένα φυσικώς εμφανιζόμενο ομογενές στερεό, το οποίο συνήθως σχηματίζεται με ανόργανες διαδικασίες, χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό ταξινομημένης ατομικής διατάξεως, και έχει χημική σύσταση και φυσικές ιδιότητες, οι οποίες είτε είναι σταθερές είτε κυμαίνονται εντός ορισμένων ορίων. (Χριστοφίδης 2002)
 - ≈ **5000** καταγεγραμμένα → ≈ 1300 **κληρονομημένοι** όροι
 - όροι εγκεκριμένοι από την **Διεθνή Ένωση Ορυκτολογίας (1958)**
- **200** λήμματα
 - Handbook of Mineralogy
 - Βάση δεδομένων: www.mindat.org
 - Lexicon - Τετράγλωσσο Λεξικό Επιστημονικών και Τεχνικών Όρων

Το επίθημα *-ίτ(ης)* στη Νέα Ελληνική

- Το κατ' εξοχήν τέρμα των ονομάτων ορυκτών σε σύγκριση με άλλα επιθήματα ή β' συνθετικά, π.χ. *-ίνης*, *-ιο* και *-λιθος*.
- **Υψηλή διαθεσιμότητα** στην γεωλογική ορολογία της Νέας Ελληνικής (ΝΕ) που αποδεικνύεται από παραδείγματα όπως λ.χ. *σελεστίτης* < αγγλ. *celestine*, *σορλίτης* < αγγλ. *Schorl*.
- **Δεν** συμπεριλαμβάνεται ως παραγωγικό επίθημα σε καμία ΝΕ Γραμματική.
- Σε 2 λεξικά της ΝΕ λημματογραφείται με την ερμηνεία **«επίθημα για την απόδοση στη νέα ελληνική ξένων λέξεων: βακελίτης, γρανίτης, γραφίτης, λιγνίτης»**. (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής και Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας).
- **Προέλευση:** < γαλλ. *-ite* και γερμ. *-it* < ΑΕ *-ίτης* το οποίο χρησίμευε στην κατασκευή ουσιαστικών που δηλώνουν το πρόσωπο που ανήκει ή προέρχεται (κατάγεται) από όπου δηλώνει η βάση ή έχει τα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες που αυτή συνεπάγεται.

Ανάλυση του επιθήματος -ίτ(ης)

- Θεωρητικό πλαίσιο της **Κατασκευαστικής μορφολογίας** της D. Corbin.
- Οι όροι (ουσιαστικά) κατασκευάζονται με την εφαρμογή του επιθήματος -ίτ(ης) σε **βάση ουσιαστικό** (Οβ) σύμφωνα με τον Κανόνα Κατασκευής όρων:

[[X]_ο (-ίτ(ης))Επιθ.]_ο

π.χ. Ανδalous(ία) → ανδalousίτης, σίδηρ(ος) → σιδηρίτης

➤ Εξαιρέσεις:

- Επίθετο ως βάση, αλλά της επιθηματοποίησης προηγείται **μετατροπή**:
 ερυθρ(ός)_Ε → ερυθρ(ό)_ο (χρώμα) → ερυθρίτης
 ημίμορφος_Ε → ημιμορφ(ισμός)_ο → ημιμορφίτης
- Μη αναγόμενοι σε μετατροπή (κληρονομημένοι) όροι με **επίθετο** ως βάση:
 τρίδυμ(ος) → τριδυμίτης
- **Ρήμα** ως βάση (κληρονομημένοι όροι): μονάζ(ω) → μοναζίτης

Μορφολογικά χαρακτηριστικά της βάσης

- ▶ Άνευ κλιτικού μορφήματος
- ▶ Οβ:
 - ▶ **Απλό:** Αμαζόνι(ος) → αμαζονίτης
 - ▶ **Παράγωγο με ή χωρίς το παραγωγικό επίθημα:** ενάργ(εια) → εναργίτης αλλά αέρ(ας) → αέρ(ινος) → αερινίτης
 - ▶ **Μονολεκτικό σύνθετο:** ανθ-ό-φυλλο → ανθοφυλλίτης
 - ▶ **Πολυλεκτικό σύνθετο ή φράση:** χλωριούχος άργυρος → χλωραργυρίτης και κυανή τρίχα → κυανοτριχίτης
- ▶ Συχνή **ένθεση φωνολογικών στοιχείων** για λόγους διάκρισης συγγενικών όρων: βισμούθ(ιο) → βισμούθινίτης (≠ βισμούθιτης)
- ▶ **Απλολογία:** αλου(μίν(ιο)) → αλουνίτης, όχι *αλουμινίτης
- ▶ **Αρκτικόλεξο:** calcium, vanadium, silicon (ασβέστιο, βανάδιο, πυρίτιο) → καβανσίτης (cavansite), ιρίδιο + αρσενικό → ιραρσίτης

Σημασιολογική κατηγορία της βάσης

- **Ανθρωπωνύμιο:** το όνομα του γεωλόγου - ορυκτολόγου που συνέβαλλε στην ανακάλυψη ή μελέτη του ορυκτού ή κάποιου ιστορικού προσώπου:
Matthias Joseph Anker → *ανκερίτης*, *Benjamin Franklin* → *φρανκλινίτης*
- **Τοπωνύμιο:** ο τόπος όπου βρέθηκε ή αφθονεί το ορυκτό:
Έφεσ(ος) → *εφεσίτης*, *Kern* → *κερνίτης*
- **Χημικό στοιχείο ή ένωση:** χημική σύσταση ή κύριο στοιχείο:
μαγνήσ(ιο) → *μαγνησίτης*, *χρώμ(ιο)* → *χρωμίτης*
ακόμα και όσων η βάση δεν συνιστά ελληνική λέξη αλλά αναγνωρίζεται από τον ειδικό:
zinc (ψευδάργυρος) → *ζινκίτης*, *sodium* (νάτριο) → *σοδαλίτης*
- **Ιδιότητα:** π.χ. το χρώμα, η υφή, το σχήμα των κρυστάλλων ή ακόμα η κύρια χρήση ή κάποια ιδιαιτερότητα του ορυκτού:
κυανό → *κυανίτης*, *αμβλεία γωνία* → *αμβλυγωνίτης*, *απάτ(η)* → *απατίτης*

Προέλευση των όρων

- Οι όροι κατασκευάστηκαν σε ξένες γλώσσες, κυρίως στην **αγγλική** και εισήχθησαν στην ελληνική ως:
- **Άμεσα δάνεια:** μη αναγνώριση της βάσης παραγωγής του όρου ο οποίος εισήχθη και προσαρμόστηκε στη Νέα Ελληνική:
 - αζουρίτης < azurite < περσ. lazward (γαλάζιος),
 - λιγνίτης < lignite < λατ. lignum (ξύλο)
- **Έμμεσα δάνεια από αναγνώριση:**
 - λεπιδοκροκίτης < lepidocrocite < ΑΕ λεπίς + κρόκη (ίνα),
 - σκοροδίτης < scorodite < ΑΕ σκόροδον (σκόρδο)
- **Έμμεσα μεταφραστικά δάνεια:** ασβεστίτης < calcite < calcium (ασβέστιο)
- **Μικτοί τύποι:** αουριχαλκίτης < aurichalcite < λατ. aurichalcum < λατ. aurum (χρυσός) + ΑΕ χαλκός
- Όλα τα παραγόμενα από ανθρωπωνύμιο ή τοπωνύμιο συνιστούν **προσαρμοσμένα** δάνεια: χουμίτης < humite, λωμοντίτης < laumontite

Προέλευση του επιθήματος *-ίτ(ης)*

- ▶ Δάνειο επίθημα < **-ite** της αγγλικής (επίσημη γλώσσα Διεθνούς Ένωσης Ορυκτολογίας) < **-ίτης** της Αρχαίας Ελληνικής.
- ▶ **-ite**: επίθημα σχηματισμού ονομάτων ορυκτών (Oxford English Dictionary)
- ▶ **ΑΕ -ίτης**: δηλώνει ιδιότητα (Liddell-Scott)
- ▶ Ήδη στην ΑΕ **απαντούν** τύποι σε *-ίτης* που είναι ονόματα ορυκτών τα οποία έχουν επιβιώσει στη ΝΕ, π.χ. *ανθρακίτης* < ΑΕ *ἄνθραξ*, *μαργαρίτης* < ΑΕ *μάργαρος*.
- ▶ Κυρίως όμως συναντάμε επίθετα λήγοντα στο ίδιο τέρμα που προσδιορίζουν τη λέξη «λίθος» τα οποία φαίνεται να μετατράπηκαν σε ουσιαστικά σε κάποια φάση της ελληνικής, π.χ. *αλίτης* < ΑΕ *άλιτης*_E < ΑΕ *ἄλς*, *ομφακίτης* < ΑΕ *όμφακίτης*_E (λίθος) < *ὄμφαξ* (άγουρο σταφύλι).
- ▶ Έμμεση σύνδεση του ΝΕ *-ίτ(ης)* με το ΑΕ *-ίτης* με τη διαμεσολάβηση της αγγλικής, εφόσον μάλιστα για την ονομασία του ορυκτού προκρίνεται μια χαρακτηριστική του ιδιότητα η οποία εντοπίζεται στη βάση.

Επίλογος

- Επιστημονικό επίθημα *-it(ης)* στην ορολογία της γεωλογίας που κατασκευάζει ουσιαστικά (ονόματα ορυκτών) από βάση ουσιαστικό.
- Προέρχεται από το *-ite* της αγγλικής το οποίο ανάγεται στο ΑΕ *-ίτης*.
- γραμματική σημασία λεξική σημασία

κλιτικά ε.

παραγωγικά ε.

επιστημονικά ε.

λεξικά ε.

(Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1997)

- Πιο κοντά στα λεξικά ε. γιατί φέρει σημασιολογική οδηγία και υπόκειται ευκολότερα σε δανεισμό.
- Χαρακτηρίζεται επίθημα λόγω της έλλειψης συντακτικής αυτονομίας και της φωνολογικής του δομής.
- Δεν συμπεριλαμβάνεται στις διαθέσιμες νεοελληνικές γραμματικές γι' αυτό υπάρχει ανάγκη συγγραφής νεοελληνικής γραμματικής του επιστημονικού λόγου.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- ▶ Anthony, J. W., R.A. Bideaux, K. W. Bladh & M. C. Nichols (1997-2003). *Handbook of Mineralogy*. Chantilly, VA, USA: Mineralogical Society of America. Διαθέσιμο στο <http://www.handbookofmineralogy.org/>.
- ▶ Corbin D. (1987). *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- ▶ Corbin D. (1991). Introduction - La formation des mots: structures et interprétations. *Lexique* 10, 7-30.
- ▶ Liddell H. & Scott R. (1996). *A Greek-English Lexicon*, Oxford University Press.
- ▶ *Oxford English Dictionary* (2015). Oxford University Press. Διαθέσιμο στο www.oed.com
- ▶ Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Α. Φλιάτουρας (2015). Το επίθημα -άσ(η) στη βιοχημεία. *Πρακτικά του 10^{ου} Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, 76-86.
- ▶ Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1992). Η νεοελληνική παραγωγή κατά το μοντέλο της D. Corbin. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα - Πρακτικά της 13ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.*, 7-9 Μαΐου 1992, Θεσσαλονίκη, 505-526.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- ▶ Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1994). *Νεολογικός Δανεισμός της Νεοελληνικής: Άμεσα Δάνεια από τη Γαλλική και Αγγλοαμερικανική. Μορφοφωνολογική Ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: Υπηρεσία Δημοσιευμάτων ΑΠΘ.
- ▶ Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1997). Γλωσσικές διαδικασίες κατά τη δημιουργία όρων. *Ελληνική γλώσσα και ορολογία - Πρακτικά του Α' συνεδρίου ελληνικής ορολογίας*, Αθήνα, 77-87.
- ▶ Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2009). Ορολογία της Φυσικής Στοιχειωδών Σωματιδίων. *Πρακτικά του 7^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου ΕΛΕΤΟ*, Αθήνα, 155-164.
- ▶ Βασιλειάδου-Ζάχου, Α., Φ. Δημέλη-Κωνσταντίνου, Μ. Στεπανιάν & Ε. Φίνογλου-Χαρσούλη (2004). *LEXICON - Τετράγλωσσο Λεξικό Επιστημονικών και Τεχνικών Όρων*. Θεσσαλονίκη: University studio press.
- ▶ *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* (1998). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- ▶ Πετρούνιας, Ε. (1998). Εισαγωγή-Ετυμολογία. Στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, κ' - κγ'.